

„Vert hadunk csonthalmain”

(Margittai Gábor: *Szamár-sziget szellemkatonái – A nagy háború eltírtolt halálmarsa.*

Szerkesztette Major Anita, Külső Magyarok Kft., Budapest, 2014)

Nemzeti himnuszunkat láthatom megelevenedni, amint Margittai Gábor és Major Anita a semmiből visszavarázsoló történetét követem, szenvedve végigélem. A felháborodás kétségbeesésével.

Tudom, mindez nem csak velünk, magyarokkal történt meg a világ történelmében. Valahai professzorom, Borzsák István mutatott rá, hogy Kölcsey szörnyű képe Tacitus művétől ihletődött, mégpedig a Római Birodalom fénykorából, amikor Augustus császár három légióját a Teutoburgi-erdőben bekerítették a germánok, és a teljes római hadsereget agyonverték. De hát akkor még nem voltak genfi konvenciók. Csak-hogy a Krisztus utáni 9. év kora szeptemberében lezajlott mézárulás egyetlen ütközet volt, és híre pánikba ejtette egész Rómát, mélabúba sodorta a diadalmas hatalma csúcspontján fényeskedő uralkodót, aki szinte örülten kiáltozta öngyilkos hadvezére nevét: Varus, Varus, add vissza a légióimat! Váratlan csapás volt, de nem titkolták el, a legnagyobb történészek megírták (Tacitus is, Suetonius is), és meggondolkodtatták a császárt: ekkortól a Rajna–Duna vonalán vont a birodalom határát. Varus légióinak csonthalmai pedig ott maradtak a Teutoburgi-erdőben.

Amiről Margittaiék könyve beszámol most, megtörténte után száz évvel, nem egyszeri csapda volt, és nem egyetlen helyen keletkezett csonthalom. Az első világháború elindulásának helyén, a balkáni térségben lezajlott gyors vereség eredményeként egy teljes hadsereg hadifogságának és majd teljes pusztulásának keserves két esztendejét keresi vissza a centenárium idején egy újságíró házaspár. Dokumentumokkal leírva az egyik legnagyobb huszadik századi népi-írtás történetét. Amiről mindedig tudomásunk se lehetett.

Bunkósbot és ágyúszó, barlangi életmód és akkori legmodernebb haditechnika. Őskor és hu-

szadik század. A kávéházból nemcsak a lövész-árokba kerültek a polgári jóléthez szokott újkori emberek, hanem vissza a mamuthúsért egymást öló csoportok keserves korába. A barlangrajzok világába. Megbomlott az emberiség időérzéke. Állati lét váltotta vissza a történelmi életformát.

Amikor Margittai Gábor minderről a Magyar Nemzet Magazinjában beszámoló riportokat tett közzé az idén nyáron, ijedten és tragikai hévvel írtam az áldozatokkal együtt érző levelet az események megelevenítőjének. Szaggatottan, zavartan. Kétségbeesetten, hogy ilyen is lehetett. Nem stilizálok utólag, meghamisítaná döbbenetemet.

„Kedves Gábor. Nem szoktam írásokra reagálni. De ez a niši epizód, ez döbbenetes! Egyrészt nem is tudtam róla, erről az egész szerb kudarcról nem. Az erdélyi betörésről igen. Arról, hogy a szerbekkel szemben is ilyen szerencsétlenül hadakoztunk, nem. (Apám 36 hónapig Galíciában meg Olaszországban volt a fronton. Ehhez képest, amin ők átmentek, az üdülés lehetett). És ahogy ezt megírod, ahhoz külön csak gratulálni lehet! Gondolom ebből is könyv lesz. Mintha balladát írnál. Külön fájdalom, hogy a haza került festmények itthon vesznek, tűnnek el.

De ahogy összerakod ezt a balladát, az lenyűgöző!

Nem volt semmilyen titkos felderítés, hogy ennyire kiszolgáltatottan belementünk ebbe a háborúba? Vagy ezt tudta Tisza István? Ettől féltette az országot? Bánffy, Bethlen, no meg Apponyi??? Mit tudtak? Ez már nem ballada, ez már valóságos tragikai előadást kívánna! Történezeink hol vannak?

És ehhez még Jásziék, Károlyiék felelőssége!? Nem 18-ban. 14 előtt!!!! Szerencsétlen Ady! Ő érezhetett ebből valamit!

Egy egész uralkodó elit felelőssége! Kinek nyomta vállát-lelkét ekkor? Ilyen melléfogások!

Mindenünnen csak a németek húztak ki minket? Erdélyben, Felvidéken, Szerbiában is?

Gábor! Ez rettenetes. Csak belegondolni is.

Mert a második világháborút sokan előre sejtették. De 1914-ből ez a stupiditás! Kik, miért felelősök?

Szörnyű dolgokat írsz meg. Ez nem a *Fekete kolostor*. Az még rendben is lenne. De ez? Ehhez képest az Adria, meg Olaszország hősi múlt.

Te itt most beletaláltál egy döbbenetes dologba. Egy szörnyű készültségbe, nem tudásba! Ez más, mint a második hadsereg pusztulása majd.

Na, abba hagyom, mielőtt teljesen alázuhanok a kétségbeesésbe.”

És megjött a válasz, hogy az újabb szörnyűségekről szóló riport csak a folytatás. A könyv a titkok titka.

„Kedves Lóránt,

megrázott a leveled, pedig évek óta töpreng azokon a kérdéseken, amelyeket most megfogalmaztál. Ahogy mondani szokás, éppen itt van a kutya elhantolva. Számomra is érthetetlen (bár mindenféle történelmi jelenségekkel könnyedén meg tudom magyarázni), hogyan vesztett ki egy ilyen szörnyűség emlékezete a közgondolkodásból. Köszönöm elismerő soraidat. A történet valóban balladai, a gyönyörű tájak a kannibalizmus tényeivel keverednek benne...

Úgy érzem, az osztrák birodalmi góg sokat nyomott a latban, hogy ne kerüljük el a nagy háborút és a világégést. Kétségtelen, ha mi nem lépünk a Balkánon, akkor előbb-utóbb Nagy-Szerbiáért indultak volna meg a rác (netán orosz) hadak Dél-Magyarország irányába, de az még sok idő lett volna, s addigra talán kiveszhetett volna az a fajta kemény fejű, pökhendi, a hadászati-emberi realitásokkal nem számoló főtiszt típusa, mint Potioreké például. Tisza biztosan tudta, ezért ellenkezett...

Igazad van, az egész halálmarsban benne volt az osztrák és magyar uralkodó elit könyékig. Külön-külön és együtt is. És megint igazad van: sajnós a németek nélkül sem Szerbia, sem Caporetto nem lett volna »meg«.

Ha végiggondolja a nagypolitikai tekervényeit az ember, és leás a halálmars állati mélységeibe, valóban csak a betegítő kétségbeesés marad. De aztán van kiút is: a néhány túlélő életrevaló-

sága, a tisztí foglyok megvilágosodása és nem kevés emberi megnyilatkozás is. Talán édeskevés ez, de létezik.

Ez a riportsorozat a nyári expedíciónk lenyomata. A könyvet korábban írtam, most van nyomdában, szeptember végére tervezzük a megjelenést. De valóban lehet új könyv, új tapasztalás a kutatóútból is. Egyelőre a decemberi vándorkiállítás a terv.

Köszönöm szavaidat, szeretettel: Gábor”

Közben találkoztam egy Bécsben élő, tudós ösztöndíjasunkkal, akinek a témája a Monarchia hadserege az irodalomban. És beszélgetésünkben előjött: bizony operethadsereg volt a k. u. k. És ha ezt tudta Bródy meg Mikszáth, Krúdy meg Csáth Géza, és az osztrák írók, akikkel ott kint kollégám foglalkozik, például Arthur Schnitzler, akkor hogy lehet, hogy az nem tudta, aki ekként fogalmaztatja meg hírhedt kiáltványát, a szóbeszéd szerint az akkor élő legjelentősebb osztrák költővel:

„Fegyveres erővel kell tehát államaim számára a belső nyugalom és az állandó külső béke nélkülözhetetlen biztosítékait megszereznem. Ebben a komoly órában tudatában vagyok elhárításom egész horderejének s a Mindenható előtti felelősségnek.

Mindent megfontoltam, mindent meggondoltam.

Nyugodt lelkiismerettel lépek a kötelesség útjára. Bízom népeimben, akik minden viharban híven és egyesülten sereglettek mindig trónom köré és hazájuk becsületéért, nagyságáért és hatalmáért a legsúlyosabb áldozatokra is mindig készen állottak. Bízom Ausztria-Magyarországnak önfeláldozó lelkesültséggel telt vitéz hadseregében. És bízom a Mindenhatóban, hogy fegyvereimnek adja a győzelmet.”

Miről is szól a Margittai házaspár által összeállított rémtörténet? A magyar–szerb háborúról. „Mire a lombok lehullanak”? A Monarchia támadása utáni pillanatnyi sikert a szerb hadsereg ellentámadása követte. Majdnem betörték ők is a történelmi határok mögé (mint a Felvidéken az oroszok, majd Erdélyben a románok), és fogságba ejtették a teljes támadó hadseregünket. Hiába indul meg az ellentámadás, a Mackensen vezette német hadsereg, a k. u. k. újjászervezett katonái és a háborúba beugratott Bulgária a másik oldalról. „Viribus unitis” a teljes szerb hadsereget kihajítják országából, át a havas hágókon, Albániában, és egy mediterrán görög szigeten várhatják meg a viszonttámadás lehetőségét. A viszonttámadás pedig majd már egészen Pécsig vezeti a szerb foglyokat. De ez a foglyokon semmit nem segít. Sőt, halálos veszedelmet vonz rájuk.

*Ereklyekép,
amelyet
a k. u. k. tiszték
vittek magukkal
a halálmarson
(Hadifogoly
magyarok
története)*

Mert hiába a központi hatalmak győzelme, az ismét menekülő szerbek cipelik magukkal a foglyul ejtett, az éhezés, a fegyelmezés, a verés, a havasi téli, mezítlábas, fagyos gyaloglás és a járvány pusztította, egyre inkább fogyatkozó k. u. k.-foglyokat. Pusztulnak, tízezer számra. Gyengülés, étel, ruházat hiánya és előbb a tifusz, utóbb a kolera veszi el életüket. De ugyanez pusztítja a szerb hadsereget is. Csakhogy ők szabadon halnak, a foglyokat azonban bunkósbotokkal verik, kikötéssel pusztítják rabtartóik. Közben különbséget téve a k. u. k. bomló nemzetiségei között. Horvátok, csehek, szlovákok, magyarországi szerbek a kivételezettek. Bár pusztulnak ők maguk is a győztesekkel együtt. Aztán a győztesek is vert hadak lesznek. Petar király a hagyományos csatatéren, Kosovo Poljénál (Rigómezőnél) várja a döntő ütközetet, szekéren, gyalog, a trónörökösrel, Sándorral együtt menekül, egy sorsot vállalva, győztesként, legyőzöttként úgyszintén népével összeforrva, mint Karađorđević uralkodó. Az egyik fél szenved, de egy elkövetkező győzelem reményében.

„Kuku mene, kuku mene! – a nép jajsza-va betöltötte Szerbia hegyeit és völgyeit az öreg király koponyájában visszhangozva. Petar Karađorđević majd belebolondult a fájdalomba, országa, népe szétporlásába. Kereste a halált az úton, olykor a tűzvonalban is. Katonáival menekült a harcra és a pusztaságba, amikor minden elveszett, és az albán hegyekbe vonult Szerbia. Amíg tudott járni, bakái között gyalogolt. Majd ökrökkel húzott tüzérségi löszerkocsira ültették föl. Ha megszólította újoncain, bírják-e még a megpróbáltatásokat, azok így feleltek:

– Bírjuk még, öreg, bírjuk!

A tréncocsiról parasztszekérré ült, így ért Kuršumlijába, majd a prepolaci hágón át Prištinába a foglyok nyomdokain. De mire odaért, a hol szekéren, hol az apostolok lován utazó Péter király népmesei hőssé lényegült. Katonái dalokat költöttek róla a táborház körül, a nyugati lapok mitikus alakká emelték, és divatos szalonpoéták zengtek ódát hősiességéről és emberségéről. Mindarról, amibe a király és országa csaknem belepusztult. A franciák shakespeare-i drámák hőséneki kiáltották ki, mondván, Péter nem Albánián, hanem a történelem magaslatain kel át.

A menekülőkkel kelt át egy másik nagy szerb király is. Hosszú szakállú, kezében keresztet tartó pópával az élen szakasz katonákkal a vállán Stefan Nemanjić, az első megkoronázott szerb uralkodó koporsóját, akit nyolcszáz éves álmából szakítottak ki.

Szerbiával száműzetésbe vonult történelme is.”

A másik is szenved, ráadásul szenvedtetik, mert az övéik előtt menekítik a volt „győztesek” és leendő „győzők” kinkeservek között. Mi tartja őket is életben? Hunyadi magyar hadai itt próbálták védeni akkor a foglyaikat, most csak pusztítani tudó rabtartóikat.

*A szerb Péter király a fronton
(Ratni album 1914–1918)*

„»Erre ment Hunyadi is Rigómezőre« – nyomatékosította Szakraida István. A magyar tisztekre nagy hatást gyakorolt, hogy egykor itt vonult el a hadvezér katonáival. Megvédeni a szerb királyság függetlenségét és a kereszténységet.

A hegyről ereszkedve végül elébük tűnt Rigómező, ahol Hunyadi 1448 októberében véres vereséget szenvedett II. Murád szultán ellen. Talán éppen ilyen sötét napokban. [...] Ami ezen a vidéken történt, arra nem volt bocsánat.”

Hogyan is értelmezi mindezt egy éppen a halálból menekülő fiatal magyar katonatiszt, a már

idézett Szakraida István?. Mert visszafordították a foglyokat, vasúton utaztatás helyett megint a havasi hágók szakadécai, jeges útjai, hóvihari közé:

„November 25-én reggel korbácsütésként érte őket a hír: az egész nyomorúságos menet sarkon fordul, és amerre jött, megy vissza az albán havasokba. Az előrenyomuló bolgárok elvágják a vasúti pályát, zsákutcába kerültek.

Tébolyító tudat volt. Ismét menekülni saját hadseregeik előtt! Itt vannak a nyomukban, néhány kilométerre, de nem érik el őket! Úgy tetszett, a szerbek inkább halálba hajszolják rabjaikat, de nem engedik ki őket a kezükből. »Így még nem láttam embereket leverve, mint mi voltunk. Csüggedten, lehajtott fővel, egy szó nélkül meggyünk egymás mellett, némikor dühös, elkeseredett káromkodások törnek meg a csendet« – írta naplójába Szakraida hadnagy. Velük szemben szerb újoncok igyekeztek déli irányba, s döbbenően torpantak meg, amikor meglátták a retiráló fogolytömeget.

Itt kapott először rettenetes gellert a hosszú utazás.”

A Balkán több mint ezeréves egymást ölő történelme sűrűsödik össze ebben a kétéves szörnyőtörténetben.

És közben a k. u. k. (főleg pedig a magyarok) rossz „világsajtója”! Szörnyű kísértete évszázadok óta Európában létünknek. Melyet még e hely korábbi gazdáitól örököltünk. Attila utódai voltunk (voltunk? – azóta is vagyunk!) Európában. Mi két pogány közt látjuk magunkat mindig, környezetünk közben gondoskodik arról: minket lásson a világ pogányoknak. A szörnyűségekről beszámolnak, de leginkább arról, hogy mindez a magyarok kegyetlenkedésének a visszaütése. Elhagyva: egy évezred folyamatos, fonódó történelme, bűnei summázódtak a borzalmakban. Ezt a summázódást nem érti meg a világ. Mindig mindenki csak a saját szemszögéből nézi vagy hallgatja el a történeteket. A magyar sajtó például éppen ezt a két évet felejtje el. Nem akarja tudatosítani. És persze a folytatását sem. A pestis után a kolerát, a tengeri utazást az ellenséggé váló olaszok hajóin. A tengeren, majd pedig a Szamár-szigeten, Szardíniában. Itt már az emberi tehetetlenséget a járvány okozta pusztulást követően. A tehetetlen kiszolgáltatottságot.

Hogyan lehet egy eseményt tárgyilag éppen az ellenkezőjére változtatni? Lásd Sabác világháborús újkori „viadalát”! Fehér zászlók a házakon, a templomon. És amikor a hadsereg békésen elhelyezkedik, tűzbe borul a város.

„Amikor elkészült a híd, két végére egy-egy magyar zászlót tűztek ki Szűz Mária képével. Aztán megindultak a századok át Szerbiába [...] és néhány óra múlva már beléphetett Szabácsba, ahol a házakon fehér zászlók lengtek. A magyar katonák rögvest megkezdték a városka megerősítését, szögesdrótot húztak ki, árkokat ástak, megszállták a fontosabb épületeket.

Ekkor szabadult el a pokol.

Egyszer csak hatalmas robbanások rázták meg a poros utcákat, a trén lovai őrjöngve vág-táztak, és lövöldözés kezdődött a fehér zászlók mögül. Olyasmi történt, amivel még soha nem találkoztak, és amiről a kiképzésen sem esett szó. Asszonyok, gyerekek, parasztruhába bújtatott komitácsik lóttek az ablakokból, palackbombákat hajigáltak rájuk.

Nem volt kegyelem.

A Monarchia bakáinak még időre volt szükségük ahhoz, és nem kevés áldozatra, hogy el-sajátítsák, miképpen védekezzenek a fák koronájába, kukoricások mélyére rejtett géppuskák, a menetoszlop mellett ártatlan képpel elhaladó, majd hátukba lövöldöző parasztok ellen. Szabács azonban csak a kezdet volt, mindez váratlanul jött, és véres rendet vágott közöttük. Nem sokat tépelődtek: a templom kertjébe zárták az elfogott embereket, nőket és öregeket is, majd amikor ki akartak törni onnan a szerb ellentámadás alatt, egy szakasz katona agyonlőtte őket, a holttestüket pedig a következő napon a templom mögött ásott tömegsírhoz hányták.”

Mint Moszkva Napóleon bevonulása után. Csakhogy ott tudta a világ, ki mit tett. Itt a világsajtó a romokat mutatja, és a Monarchia tetteként tünteti fel a barbár pusztítást. A modern média hadviselése! Ismerjük a technikát.

Kiszakítva, egyoldalúan jelent meg a nyugati sajtóban:

„»Az áldozatok közt sok öreg és gyerek volt« – írta Archibald Rudolph Reiss, kora híres svájci kriminológusa és jogásza, aki nyugati lapokban közölte, majd külön kötetbe gyűjtötte a k. u. k. haderő visszaéléseit az első szerbiai invázió so-

rán. Célja nem volt más, mint, úgymond, megmutatni az elbűvölő osztrákok és a gáláns magyarok igazi, vadállati arcát.”

Itthon senki nem tudott semmiről. És azóta sem tud róla. A Szamár-sziget szellemkatonái, a temetetlen holttestek tízezrei már csak az emlékezésre és a tiszteletadásra várnak. Az utókor főhajtására. Hogyan is jellemzi a magyar pusztuló foglyok emlékezetét a mai politikus, a valahai népirtás áldozatait miként méltatja a miniszter?

„Szamár-sziget szellemkatonáinak története elfeledett és elhallgatott történet. Már túl a búr háború koncentrációs táborain, de a gulág rabtelepein és Auschwitzon még innen volt egy földi pokol, ahol a Monarchia katonái, köztük sok ezer magyar katona raboskodott. Egy hely, ahol nem számított az emberélet – sokszor még statisztikaként sem. Egy hely, amelyet aztán az államérdek és a »mundér becsülete« feledésre ítélt.”

De a balkáni pusztulás a tanulság levonását követeli. Annak tudomásulvételét: a háborúban nincs győztes. Mert szerb költő ódával üdvözölheti Petar király, Sándor trónörökös és a szerb nép pusztulását, mert megszületett belőle a nagyszerb álom: Jugoszlávia. De ma már tudjuk, hogy mindez csak egy átmeneti állapot maradt. Mert ki is ez a Sándor trónörökös? Az újabb világbékéről álmodó Barthou-t pusztulásba sodró Marseille-i merénylet társszervedője: Sándor király. És ha a k. u. k. pusztulását Trianon tetőzi be, akkor az újabb századfordulón Jugoszlávia szétesésével Szerbia szembesül majd mindazzal, amivel Magyarország szemben találta magát valaha a Trianon-palotában. Ami nekünk valaha Mohács volt, az válik Kosovo Poljében a szerbség szétesésének ismétlődő tanúságtételévé. És ha Koszovó problémáját a mai világpolitikában valaki meg akarja érteni, annak meg kell ismernie Margittaiék könyvének történetét. Mert ez vezet el odáig.

„Amikor 1915 novemberében Péter király a Rigómezőre ért, kijelentette, hogy a mindent eldöntő csatában ő is ott kíván elesni, ahol két koronás fő hullott a porba 1389-ben. Kosovo polje a szerbség szent mezeje volt, s a világon kevés csatatér található, ahol ilyen könyörtelen történelmi következetességgel folyt a honvédő katonák vére. Kosovo polje a maga köves, dimbes-dombos, szikár fennsíkjaival a szerbek szün-

telen Mohácsa volt. A harc- és országvesztés hősiesség jelképe, amely újabb és újabb ütközetre ingerelte a haza seregeit. Így történt ez az első rigómezei csatában, 1389-ben, Lázár fejedelem és I. Murád szultán összecsapásában, amikor fél évezredes karanténba került a balkáni kereszténység, és elesett Szerbia. Így volt a második rigómezei csatában is, amikor Hunyadi János és II. Murád vívott véres ütközetet. Majd 1689-ben, amikor Cernojevics Arzén ipeki pátriárka több tízezer szerbet vezetett a Magyar Királyság menedékébe. S 1915 novemberében kísérteties makacssággal ismételte meg magát a történelem negyedszer is: osztrák-magyar, német és bolgár hadak robogtak a rigómezei katlan felé, hogy bezárják a harapófogót, és összeroppantassák Szerbia haderejét.”

A könyv a népek szenvedését, benne a magyar hadifoglyok külön szenvedtetését, népiertásban pusztulásukat döbbenetes erővel mutatja be. Én most inkább azt gondolom át, hogyan juthattak egymás mellé szorított népek-nemzetek egymás megkínzására.

És hadd idézzem fel a könyv hadtörténeti intézet és múzeumbeli bemutatójának ünnepi pillanatát. Sajnos nem az olaszok és nem a szerbek jöttek el a közös szenvedésben összebékélni. De itt voltak az albán és koszovói követség munkatársai, nagykövetei is. Mert a történet során az albánok voltak azok, akik a havas szurdokokban tízezer számra pusztuló magyarokat megsajnálják, esetleg még segítettek is: az albánok, akik hasonlóképpen éheztek, fáztak, pusztultak, de együtt éreztek a kiközösített szegény magyar katonákkal, hadifoglyokkal.

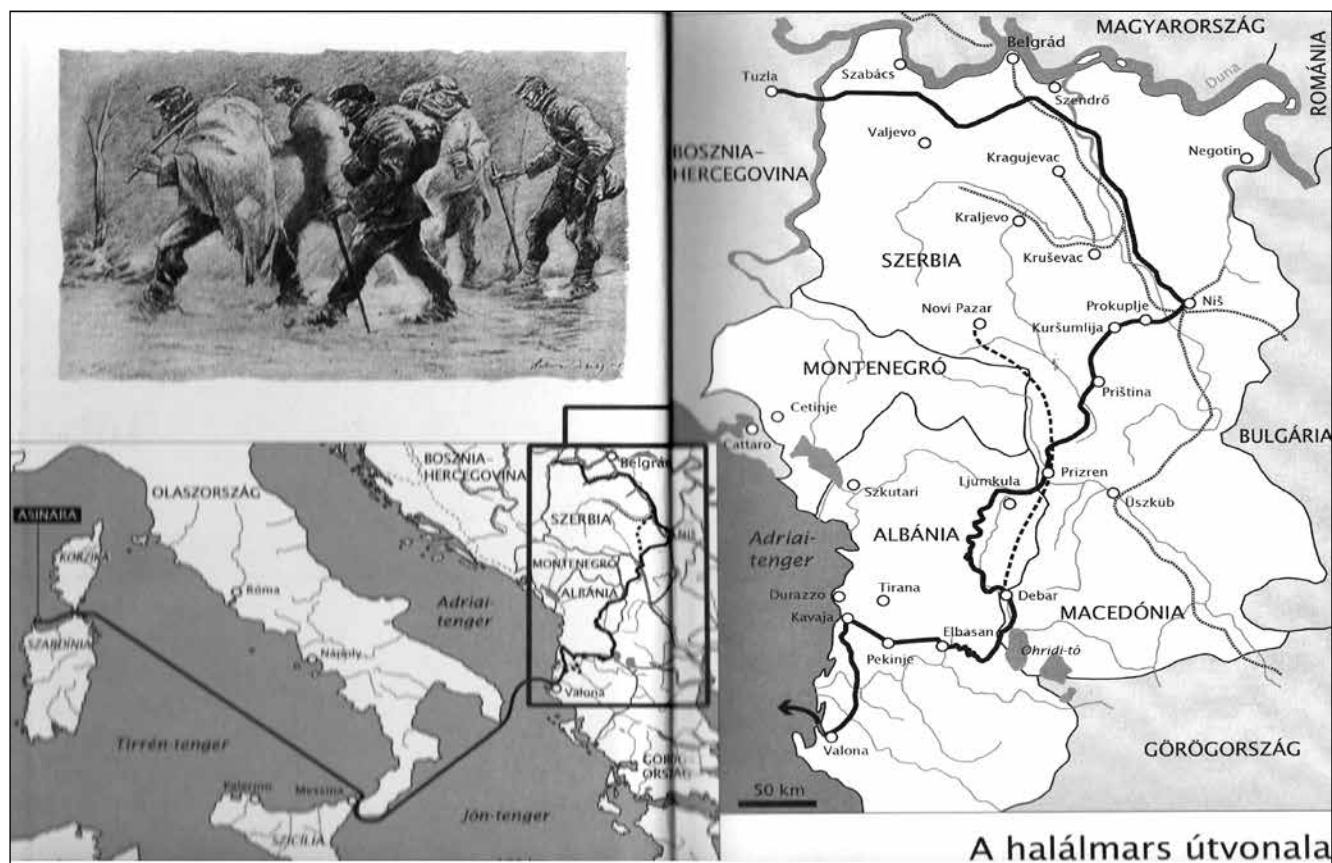
A könyv néhány megmaradt napló alapján tudja az események dokumentált valóságát végigvezetni. Szakraida István hadnagy véletlen megmenekülésének és – kettős tüdőlövése ellenére katonáinak segítségével való – életben maradásának történetét ismerhetjük meg. Az ő naplója a legtudatosabb reflexió a történetekre. A könyv bemutatója előtt mondom Margittai Gábornak: ezt a csodásan megmaradt, nagyszerű magyarsággal rögzített naplót külön is ki kellene adni. Élnek a hadnagy leszármazottai, az ő szellemi tulajdonuk, az ő engedélyük kellene hozzá. Egyszer csak valahai miskolci dékán korom egyik jogász valétaelnöke jön üdvözlésemre. A megye

egyik vezetője Nyíregyházán, ahová dédapja élete végén, halála előtt került. Kiderült, éppen ő az emlegetett valahai Szakraida István hadnagy leszármazottja. Egymás kezébe fogom a dédunoka és a történet megírójának kezét: Gyerekek, ezt a könyvet ki kell adnotok! Ezzel válhat teljessé a sok tízezer áldozat sorsának a nemzet tudatába emelése. Örökös tanúság, nemzedékek számára megmentett olvasmány lehet ez a csoda: az eszmélet a szörnyűségben. Amint nap mint nap egy-egy sort, oldalt, szót rögzített utókora számára a szenvedésből egy valahai katonatiszt.

A közkatonák között életrevalóságával Marek János mezőberényi kántortanító tudatosította utóbb sorsukat. Órálja meg a kiállítás megnyitóján tudatosodik számomra, hogy unokáját szinte gyermekkorra óta ismerem, felnőttként publicista, prózaíró. Őt valaha mint az egyik legproblémaérzékenyebb szociográfiai írónk fiát ismertem, és most pedig felmenőinek másik őseit, „anyám apját” követem nyaktörő, keserves fogsága idejéből e könyv történetében. Megtaláltam nagyapám képét – dicsekszik nekem meg a magával hozott felnőtt lányának Száraz Miklós György író. Ő az, akiről megtudjuk, hogy szinte legkésőbb érkezik haza, az ő számára tartott a legtovább a „nagy háború”, miként azt a végigszenvedők nevezték. Akkor még nem gondolva, hogy elkövetkezik majd a második is ugyanabban a században.

És hol is volt a könyv bemutatója? A Hadtörténeti Intézet és Múzeumban, amelyet éppen a szerb háborúban életben maradt, Jókai lelkületén nevelkedett katonatiszt, Aggházy Kamil alapított utóbb. Az ő feljegyzései is beleszövődnek a könyvbe. Sajnos sokáig megmaradt naplóját a kommunizmus idején a leszármazottak félelemből megsemmisítették. Dicsőség az ő romantikus fogoly- és városmentő ötletének. Sikerült átjátszani a győztesen bevonuló bolgárok felmentő seregei számára a foglyok egy részét és Prizren városát – pusztulás nélkül. Romantikus hős volt, emlékénekünk is a mítoszba kellene átemelnünk. Margittai könyve az első lépés ebben az irányban.

Margittai Gábor eddig is a magyarok szórványait kutatta, de most egy olyan nemzeti pusztulás nyomára bukkant, amelyet nemhogy elfelejtettünk, de keletkezésekor sem értesültünk róla. A világ ellenünk fordult, itthon szégyellték

bevallani. Rengeteg magyar pusztulása következett be. És csak egy-két szellem volt képes az ebből megszülető eszméletet átgondolni. A legnagyobb szörnyűséget: együtt, egyszerre szenvedtek, de még a szenvedésben sem voltak képesek összefogni, egymást segíteni. Gyilkolták egymást, kiszolgáltatottá tették a haldoklókat is. A nemzetközi jog ellenében.

Magam történészként sem tudtam erről a szörnyű balkáni epizódról. Apám harminchat hónapos frontszolgálata idején hál' istennek elkerülte e tájat. Én az életem – ma így mondjuk – rizikófaktorait számolom, midőn számvetést készítek a megkörményező veszélyekről. De az igazi veszély itt, a Balkánon leselkedett rám: ha apám ide kerül, valószínűleg még csak világra se születek. Mert ő sem élte volna túl ezt a két évet. Hányan lehetnek, akik ennek következtében meg sem születhettek, szerelmes gondolattá sem formálódhattak.

Európa kultúrájának egyik ősi történelmi forrása itt, a Balkánon kezdte ismét a fogyását. Tömeggyilkosság? Mindegyik nép történetéből hiányzanak a nemzedékek, amelyek itt szenvedtek, hullottak el, és amelyektől utód többé nem fakadhatott.

Mindnyájunknak hiányoznak, akik ott, akkor, egymást pusztítva pusztultak maguk is. Ideje fejet hajtani emléük előtt, békét keresni csonthalmaik között. Gyilkos ellentétek pusztítottak itt – évezrede, évszázada és még évtizede is. Bizony, még két háború és tömeggyilkosságok sora követte ezt az 1915–1916-os téli halálmarsot e tájon. Ebből az utolsóból mi, magyarok, hál' istennek, kimaradtunk. Csak szenvedően nézői, követői lehettünk az eseményeknek. És amikor – már békésebb időkben – 2006-ban Dubrovnikban emléktáblát avattunk Szabó Lőrinc ott-tartózkodásának emlékére, majd hazafelé autóztunk, a tengerparti főútról feltereltek egy hegyi útra, ahol az úttest mellett szalaggal figyelmeztettek a tiltott területre: aknaszedők dolgoznak ott, taposóaknákat kerestek. Feleségem meg is írta ezt a történetet, amint szabadulásunk végén felkerestük a međugorjei zarándokhelyet, megbékélésért imádkozva eljövendő utódainkért.

Máig szenvedtető történelem? Margittai Gábor kiszakított félévnyi történetében az eltitkolt népiertáson túl az egymás pusztításának ez a századokon átfonódó sorsa a legborzasztóbb.